

PELNO MARŽŲ KAITA LIETUVOJE 2000-2019 M. : TRUMPASIS IR ILGASIS LAIKOTARPIS

Parengta 2020 m. gruodžio 31 d.

Versli
Lietuva

PELNO MARŽŲ SVARBA EKONOMIKOJE

Pelno maržų rodiklis ekonominėje literatūroje yra svarbus rodiklis, numatantis tiek esamas, tiek ir būsimas kainų kaitos tendencijas ekonomikoje. Didėjančios pelno maržos signalizuoja apie tikėtina spartėjančią kainų augimo tendenciją, o maržoms mažėjant, tikimasi, nuosaikesnės jų kaitos. Verslo perspektyvoje pelno marža nurodo verslo veiklos pelningumą, o jų dydis priklauso nuo daugelio veiksnių – ekonominės aplinkos ir paklausos raidos tendencijų, parduodamų produktų ir teikiamų paslaugų tipo, kainų nustatymo ekonomikoje mechanizmo, darbo užmokesčio ir kitų sąnaudų augimo tendencijų. Galima išskirti du pagrindinius – makroekonominį ir verslo – pelno maržų skaičiavimo metodus, kurie ir leidžia suskaičiuoti šį rodiklį.

Makroekonominėje perspektyvoje, vienas svarbių kainų kaitos veiksnių ekonomikoje yra taip vadinamas *antkainis* (angl. mark-up) – skirtumas tarp prekių ir paslaugų kainos, už kurią rinkoje įmonės parduoda savo produkciją bei sąnaudų, kurias įmonės patiria, gamindama šias prekes ir paslaugas. Agreguotame lygmenyje ekonominėje literatūroje šis rodiklis yra naudojamas kaip aproksimacija taip vadinamajam *pelno maržos* (ang. profit margin) rodikliui ir yra paskaičiuojamas kaip skirtumas tarp BVP defliatoriaus ir vienetinių darbo sąnaudų.¹ Taigi, pelno maržų rodiklis ekonomikoje yra vertinamas pagal kainų ir darbo apmokėjimo kaitos tendencijas. Defliatorius tam tikrais metais (*t*) yra paskaičiuojamas naudojant nacionalinių sąskaitų rodiklių duomenis – kaip nominaliosios ir realiosios pridėtinės vertės santykis. Nors paprastai defliatoriaus skaičiavimui naudojami nominaliojo ir realiojo BVP duomenys, tačiau, norint analizuoti sektorinę perspektyvą, reikalinga naudoti pridėtinės vertės rodiklius.² Nominaliosios vienetinės darbo sąnaudos tam tikrais metais (*t*) taip pat yra išvedamos iš nacionalinių sąskaitų duomenų – kaip nominalaus darbo užmokesčio vienam dirbančiajam ir darbo našumo pokyčių skirtumas. Atitinkamai, darbo užmokestis vienam dirbančiajam yra lygus BVP komponentės – atlygio darbuotojams – ir užimtųjų skaičiaus santykiui, o darbo našumas lygus skirtumui tarp realiojo BVP ir užimtųjų skaičiaus augimo tempų.

Verslo literatūroje pelno maržos ir antkainio sąvokos yra labiau atskiriamos – *pelno marža* (ang. profit margin) yra apibrėžiama kaip bendrojo pelno ir pajamų verčių santykis tam tikrais metais (*t*), o *antkainis* (angl. mark-up) – kaip bendrojo pelno ir pardavimo savikainos, arba, kitaip tariant, įsigijimo vertės, santykis tam tikrais metais (*t*).³ Šie rodikliai, be abejo, tarpusavyje yra susiję – antkainis procentine išraiška gali būti paskaičiuojama pagal formulę $\text{antkainis} = \left(\frac{\text{pelno marža}}{1 - \text{pelno marža}} \right) * 100$, o pelno marža = $\left(\frac{\text{antkainis}}{1 + \text{antkainis}} \right) * 100$. Rodikliai skaičiuojami naudojant verslo statistiką – agreguotus įmonių pelno-nuostolių ataskaitų duomenis. Taigi, vertinant pelno maržas verslo aspektu, atsižvelgiama tik į dalį įmonių patiriamų sąnaudų – tik į tas, kurios tiesiogiai ir netiesiogiai įsiskaičiuoja į pagamintos produkcijos arba perpardavimui įsigytų prekių savikainą, bet nėra atsižvelgiama į papildomas, su veikla susijusias, sąnaudas.

Šiame darbe yra pateikiamas pelno maržų Lietuvos ekonomikoje paskaičiavimas už 2000-2019 m. taikant abudu – ekonominį ir verslo – metodus aprašomus literatūroje. Abu metodai nėra tiesiogiai suderinami tarpusavyje, tačiau abu vis dėlto susisieja ir suteikia tam tikrą įžvalgą. Atskirai

¹ Europos centrinis bankas (2009). Monthly Bulletin November <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/mobu/mb200911en.pdf>

² Europos centrinis bankas (2006). Monthly Bulletin December https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/mb200612_focus06.en.pdf

³ Maino universitetas (2019). Basic Pricing Strategies for Small Businesses. <https://extension.umaine.edu/publications/wp-content/uploads/sites/52/2019/02/3000.pdf>

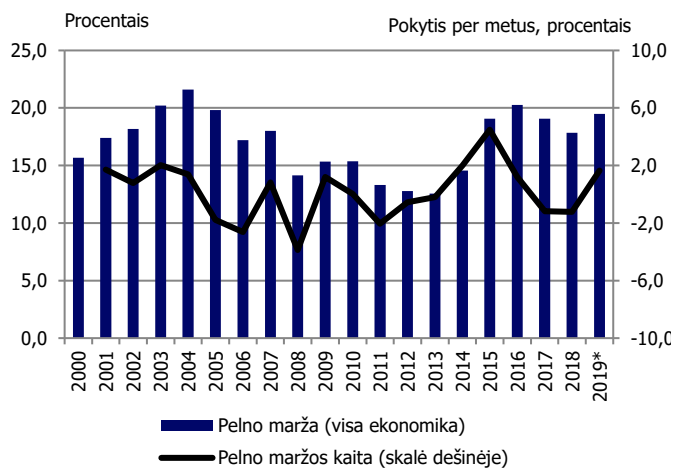
analizuojami ir eksportuojančių įmonių duomenys, siekiant išsiaiškinti ar eksportuojančių verslų elgsena skiriasi nuo neeksportuojančių, nustatant pelno maržas.

PELNO MARŽOS LIETUVOJE: VERSLO PERSPEKTYVA

Apibrėžiant pelno maržas pagal standartinį jų apibrėžimą, aprašomą verslo literatūroje, jų dydis Lietuvoje 2000-2019 m. keitėsi intervale nuo 12,6 proc. iki 21,6 proc. Žemiausia pelno marža pagal šį matą buvo 2013 m., aukščiausia – 2004 m. Stebint šio rodiklio dinamiką nuo 2011 m., pastebėtina, kad jos kaita per metus buvo neigiama 2011-2013 m., teigiama – 2014-2016 m. 2017-2018 m. ji mažėjo, o 2019 m. vėl buvo stebimas pelno maržos augimas (žr. pav 1).

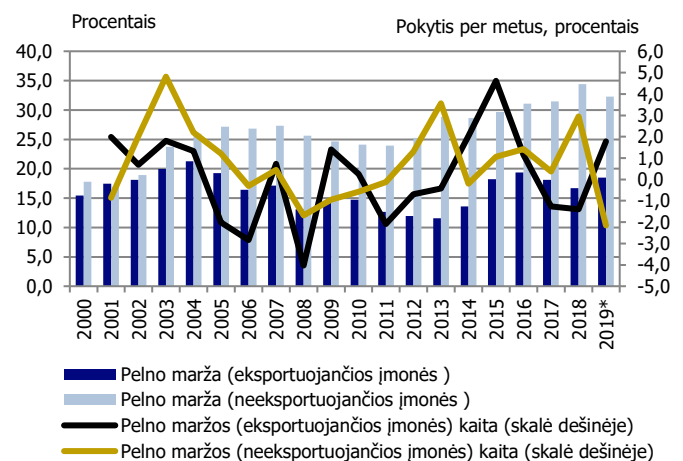
Eksportuojančių ir neeksportuojančių įmonių pelno maržų dydis Lietuvoje labai skiriasi (žr. pav. 2). Jei eksportuojančių įmonių žemiausia pelno marža 2000-2019 m. laikotarpiu buvo 11,6 proc. (2013 m.), o didžiausia – 21,3 proc. (2004 m.), tai neeksportuojančių – žemiausia buvo 16,9 proc. (2001 m.), o didžiausia – net 34,4 proc. (2018 m.). Taigi, eksportuojančių įmonių pelno maržos gali būti žemesnės nei neeksportuojančių daugiau nei 10 proc. punktu, o nuo 2011 m. jų pelno marža visais metais (iki 2019 m.) buvo daugiau nei 10 proc. punktu mažesnė už neeksportuojančių. Tai rodo, kad eksportuojantys ūkio subjektai, kurie konkuruoja pasaulinėje rinkoje, patiria gerokai didesnę išorinį spaudimą maržų nustatymui nei įmonės, kurios veikia tik vidaus rinkoje. Be to, daugelis neeksportuojančių įmonių, tikėtina, veikia tose veiklose, kurios priskiriamos uždaram ekonomikos sektoriui, todėl jos nepatiria didelio konkurencinio spaudimo iš importo veiklos. Iki Lietuvos įstojimo į ES bei eksporto ir importo veiklų suaktyvėjimo, 2000–2004 m. pelno maržų skirtumai tarp eksportuojančių ir neeksportuojančių įmonių buvo gerokai mažesni.

1 pav. Pelno marža ir jos kaita 2000-2019 m.

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir VŠĮ "Versli Lietuva" skaičiavimai.
* Išankstiniai duomenys

2 pav. Pelno marža ir jos kaita 2000-2019 m.: eksportuojantis ir neeksportuojantis sektorius.

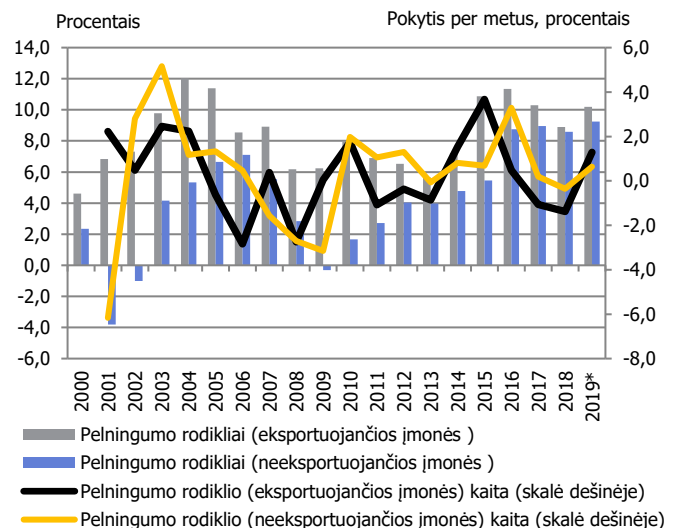

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir VŠĮ "Versli Lietuva" skaičiavimai.
* Išankstiniai duomenys

Stebint pelno maržų kaitą eksportuojančiame ir neeksportuojančiame sektoriuje, pastebėtina, kad jų dinamika taip pat skiriasi ir sąryšis tarp maržų kaitos šiuose dviejuose ekonomikos sektoriuose yra ganėtinai menkas (žr. pav. 2). Eksportuojančių įmonių pelno maržoms per metus didėjant, neeksportuojančių – gali sumažėti ir atvirkščiai. Tai rodo, kad šiuose sektoriuose pelno maržų nustatymas yra paremtas skirtingais ekonominiais veiksniais: neeksportuojančių įmonių – nuo vidaus, o eksportuojančių įmonių – nuo pasaulinėse rinkose vyraujančių tendencijų. Iškilus klausimui ar pastaraisiais metais sparčiai augantis darbo užmokestis lėmė mažėjančias įmonių pelno maržas, atsakymas būtų, kad pelno maržų rodikliai, tiek eksportuojančių tiek ir neeksportuojančių įmonių, tokių akivaizdžių tendencijų nerodo. Vis dėlto, skaičiuojant šiuos rodiklius, tik dalis įmonių patiriamų sąnaudų patenka į pelno maržų skaičiavimą. Todėl atsižvelgus į papildomus, su veikla susijusius kaštus, galima įžvelgti papildomų aspektų apie pelningumo rodiklių kaitą Lietuvoje.

Atsižvelgus į įmonių veiklos sąnaudas ir įtraukus jas į įmonių pelningumo rodiklių skaičiavimą, rezultatai yra gerokai nuosaikesni, o kai kurios tendencijos pasikeičia. Eksportuojančių įmonių žemiausias pelningumas, atsižvelgus į veiklos sąnaudas, 2000-2019 m. laikotarpiu buvo 4,6 proc. (2000 m.), o didžiausias – 12,0 proc. (2004 m.); neeksportuojančių – žemiausias buvo -3,8 proc. (2001 m.), o didžiausias – 9,2 proc. (2018 m.). Taigi, atsižvelgus į įmonių veiklos sąnaudas, eksportuojančių įmonių pelningumas visada 2000-2019 m. periodu buvo didesnis nei neeksportuojančių (žr. pav. 3), tačiau skirtumai tarp rodiklių dydžio uždareme ir atviraime ekonomikos sektoriuje nėra labai dideli. Vis dėlto, esami skirtumai parodo, kad atvirojo ir uždarojo ekonomikos sektorių pelningumo nustatymas gali būti paremtas skirtinga ekonomine motyvacija. Pelningumo rodiklių kaita yra artimesnė viena kitai nei skaičiuojant pelno maržas, ir yra ženklų, rodančių, kad neeksportuojantis sektorius su vienerių metų vėlavimu, seka eksportuojančiame sektoriuje vyraujančias tendencijas. Tai pat, pastaraisiais metais sparčiai didėjęs darbo atlygis, akivaizdžios neigiamos įtakos įmonių pelningumo rodikliams nepadarė – 2011-2019 m. mažiausias pelningumo rodiklis eksportuojančiame sektoriuje buvo 5,7 proc. (2013 m.), didžiausias – 11,4 proc. (2016 m.).

3 pav. Pelningumo rodikliai ir jų kaita 2000-2019 m.: eksportuojantis ir neeksportuojantis sektorius.

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir VŠĮ "Versli Lietuva" skaičiavimai.
* Išankstiniai duomenys

PELNO MARŽOS LIETUVOJE: MAKROEKONOMINĖ PERSPEKTYVA

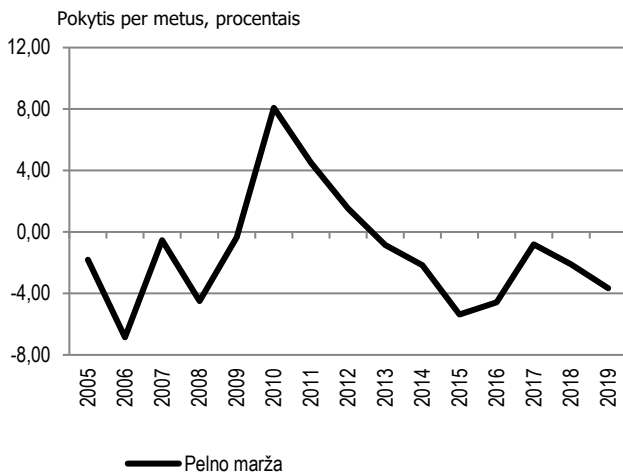
Stabiliose didelėse ekonomikose, turinčiose poveikį kainų nustatymui pasaulinėje rinkoje, paprastai pelno maržos rodiklio kaita iš esmės atitinka bendrojo veiklos pelno raidos tendencijas.⁴ Lietuvoje šios tendencijos gerokai išsiskiria, tačiau pelno prieš apmokestinimą kaita, pakankamai gerai atspindi pelno maržų raidos tendencijas – Lietuvoje būtent ne bendrojo pelno kaita, o pelnas prieš

⁴ Europos centrinis bankas (2009). Monthly Bulletin November <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/mobu/mb200911en.pdf>

apmokestinimą 2013-2019 m., geriau tarpusavyje susisieja su pelno maržos rodikliu, paskaičiuotu ekonominiu metodu.

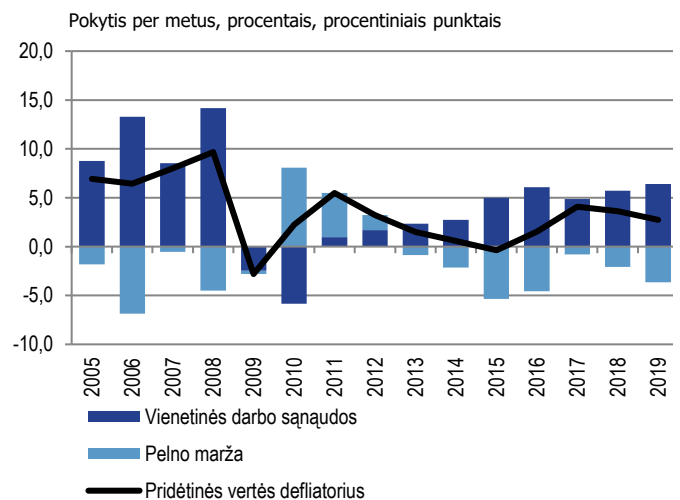
Stebint ilgąjį laikotarpį 2005-2019 m., pelno maržos Lietuvoje didėjo 2010-2012 m., o 2005-2009 m. ir 2013-2019 m. laikotarpiais jos mažėjo. Taigi, pastarojo meto – 2013-2019 m. – pelno maržų raidos tendencijos rodo jų sumažėjimą, po pakankamai reikšmingo jų augimo 2010-2012 m. laikotarpio. 2010 m. jos padidėjo net 8,1 proc., o 2011 m. ir 2012 m. – atitinkamai 4,5 proc. ir 1,5 proc. per metus. 2013-2019 m. didžiausias pelno maržos rodiklio sumažėjimas buvo 2015 m. ir 2016 m. – atitinkamai 5,4 proc. ir 4,6 proc. (žr. pav. 1). Pastebėtina, kad ekonominiu požiūriu, neigiama pelno maržos rodiklio reikšmė nereiškia, kad verslas parduoda produktus ar paslaugas žemiau nei jų gamybos ar sukūrimo kaina. Tai reiškia, kad pats rodiklis per metus sumenko nuo prieš tai buvusio lygio, taip pat, kad kainų raida ekonomikoje yra nuosaikesnė nei darbo apmokėjimo pokyčių tendencijos. Neigiama pelno maržos rodiklio kaita Lietuvoje 2013-2019 m., taip pat gali rodyti, kad Lietuvos įmonių parduodamos prekės ir paslaugos konkuruoja su importuota produkcija ir tai jas riboja keliant kainas, o darbo apmokėjimo kaita priklauso labiausiai nuo vidaus rinkos veiksnių – padidėjusio spaudimo kelti atlygį vidaus darbo rinkoje. Būtent ribotos Lietuvos įmonių galimybės kelti kainas ir palaikyti prieš tai buvusių pelno maržų lygį, lėmė nuosaikią defliatoriaus kaitą 2013-2019 m. (žr. pav. 2).

1 pav. Pelno maržos rodiklis 2005-2019 m.

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir VŠĮ "Versli Lietuva" skaičiavimai.

2 pav. Pridėtinės vertės defliatoriaus dekompozicija Lietuvoje 2005-2019 m.

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir VŠĮ "Versli Lietuva" skaičiavimai.

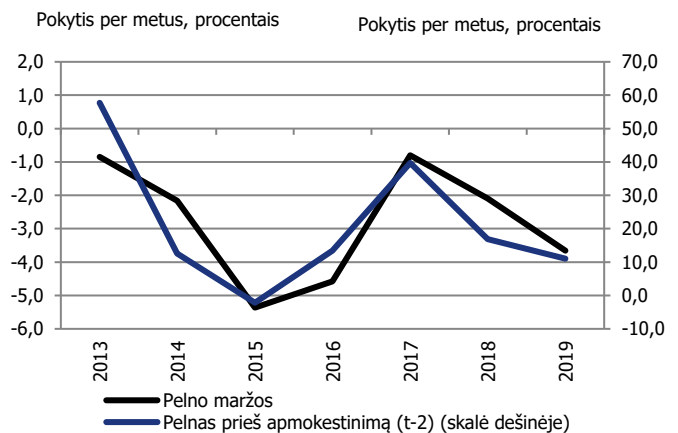
Tai, kad Lietuvoje ne bendrojo pelno kaita, o pelnas prieš apmokestinimą 2013-2019 m.,⁵ geriau tarpusavyje susisieja su pelno maržos rodikliu, paaikškina keletą svarbių Lietuvos ekonomikos aspektų (žr. pav. 3). Visų pirma, tai parodo, kad Lietuvos įmonių veiklos sąnaudų komponentė yra pakankamai reikšmingos įmonėms nustatant pelno maržas. Iš tikrųjų, veiklos sąnaudų dedamoji pagal pelno-nuostolių ataskaitas, rodo, kad šios sąnaudos sudaro reikšmingą įmonių sąnaudų dalį (2019 m. – beveik 20 proc. visų sąnaudų, susijusių su ūkine veikla), todėl į jų dydį įmonės taip pat atsižvelgia nustatant norimus pelningumo rodiklius. Kai kuriose paslaugų sektoriaus veiklose, veiklos sąnaudos bent jau iš dalies yra susijusios ir su atlygiu darbuotojams,

⁵ Paskaičiuotas kaip keturių ketvirčių atitikamais metais suma.

todėl būtent pelnas prieš apmokestinimą Lietuvoje geriau susisieja su pelno maržų rodikliu. Taip pat, stebint pelno maržų ir pelno prieš apmokestinimą raidą, sąryšis tarp jų yra stipriausias su pelno kaitos keleto metų vėlavimu. Tai reiškia, kad ankstesnių metų pelno augimo rodikliai, normaliais ekonominio augimo laikais, daro įtaką įmonių pelno maržų nustatymui vėlesniais laikotarpiais. Taigi, nuosaikus kainų ir spartesnis atlygio darbuotojams didėjimas 2013-2019 m., taip pat yra nulemtas ganėtinai nemenko įmonių pelnų akumuliacinio ankstesniais metais.

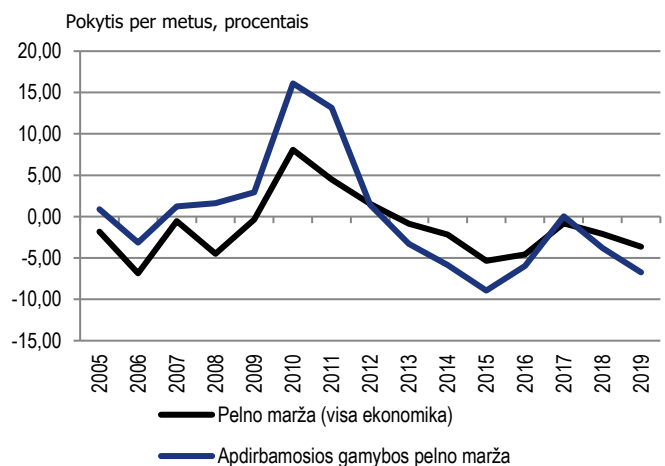
Stebint Lietuvos apdirbamosios gamybos – intensyviai eksportuojančio – sektoriaus pelno maržų kaitą, pastebima, kad tendencijos yra tokios pačios kaip ir agreguotame ekonomikos lygyje (žr. pav. 4). Sektoriaus ekonominiai rodikliai pasižymi didesniu kintamumu nei agreguoti ekonomikos mastu, o tai rodo didesnę sektoriaus priklausomybę nuo kainų svyravimų pasaulinėje rinkoje. Paslaugų sektoriaus veiklose tiek pelno maržų, tiek ir defliatoriaus kaitos tendencijos nuo 2011 m. yra artimesnės ekonomikos vidurkiui ir jų kintamumas per laiką yra gerokai nuosaikesnis nei apdirbamojoje gamyboje.

3 pav. Pelno maržos rodiklis ir pelnas prieš apmokestinimą Lietuvoje 2013-2019 m.

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir VŠĮ "Versli Lietuva" skaičiavimai.

4 pav. Pelno maržos rodiklis ir pelnas prieš apmokestinimą Lietuvoje 2013-2019 m.

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir VŠĮ "Versli Lietuva" skaičiavimai.